

навколишньої дійсності, середовища. В разі виникнення якоїсь конкретної потреби суб'єкт, з метою її задоволення, спрямовує свої сили на навколишню дійсність. Так виникає поведінка. Як зауважуємо, вона передбачає, з одного боку, потребу і сили суб'єкта, з іншого – середовище, предмет, який повинен її задовольнити. Поведінка являє собою задіяння саме цих сил, і зрозуміти її поза потребою і предметом, що її задовольняє, зовсім неможливо... Активність має завжди предметний характер...» [9, с. 332]. Д.М. Узнадзе також вважав, що цілі та наміри особистості мають визначальний вплив на вибір напрямку її активності. На цей факт педагогічним працівникам потрібно звертати особливу увагу. Адже дуже часто під впливом засобів масової інформації значна частина студентської молоді робить спробу самостійно вдосконалювати свої фізичні якості, але часто зазнає невдач через відсутність чітких цілей. За таких умов виникає необхідність у педагогічній допомозі студентам в організації фізичного самовдосконалення. А формування у студентської молоді потреби у фізичному самовдосконаленні є важливою проблемою педагогічної теорії та практики, розв'язання якої має суспільну та особистісну значущість.

Література:

1. Адлер А. Индивидуальная психология. //История зарубежной психологии. Тексты. – М., 1986. – с. 130 -140.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К. 1998. – 204 с.
3. Додонов Б.И. Гармоническое развитие и типологическое своеобразие личности. – Психология формирования и развития личности. – М., 1981. – с. 300.
4. Ковалев С.М. Воспитание и самовоспитание. – М., 1986. – 287 с.
5. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием. – Минск, 1995. – 258 с.
6. Сметанський М.І. Самовиховання як засіб індивідуалізації виховної роботи // Шлях освіти. - 1999. - № 1. - с. 4 -8.
7. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання. Вибрані твори. В 5 -ти т. Т. 5. - К., 1977. - С.229 – 239.
8. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки // Психологические исследования. – М., 1966. –С. 135–327.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Н.В. Левчук

Постановка проблеми. Проблема формування особистості фахівця в сучасних умовах розбудови нової державності набуває нового змісту. Творчий підхід до розв'язання суспільно-політичних, економічних і культурних завдань в країні зумовлює зростання вимог до педагогіки вищої школи.

Сучасні педагогічні дослідження з питань підготовки вчителів охоплюють різноманітні аспекти проблеми фахової підготовки. Серед них вагоме місце посідає екологічна освіта і виховання студентів як майбутніх учителів.

Нова парадигма освіти, соціальні перетворення в суспільстві передбачають підготовку вчителів нового типу - людей з гуманістичною спрямованістю, професіоналів. Одним із результатів навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до екологічної освіти і виховання учнів є формування в них високого рівня екологічної культури.

У Концепції екологічної освіти України (2002р.) наголошується, що екологічна освіта є обов'язковою складовою освіти загалом, а екологічна культура – складовою загальної культури особистості.

Питанням екологічної підготовки студентів вищих навчальних закладів приділялася значна увага в працях М.М. Бойчевої, Е.А. Вайводе, О.М. Дорошко, Е.Г. Кучіної,

Л.Б. Лук'янової, Г.Ф. Пономарьової, Г.М. Філатової. Однак результати досліджень свідчать про відсутність єдиного системного підходу до екологічної підготовки студентів в педагогічному ВНЗ, недостатнє використання можливостей різних форм, методів і засобів навчання щодо формування й розвитку екологічної культури особистості майбутніх учителів природничих дисциплін.

Природничо-наукові дисципліни здавна вважають провідними у формуванні екологічної культури особистості. Кожна з цих дисциплін містить у собі певний принцип пояснення навколишнього середовища, його внутрішніх законів, виходячи із свого предметного уявлення про природу. Біологія, географія, хімія як предмети несуть досить велике дидактичне навантаження у розкритті екологічних законів і глобальних екологічних проблем та мають широкі можливості щодо екологічного виховання учнів. Але проведений аналіз навчальних програм вищих навчальних закладів, процесу підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін свідчить, що взаємозв'язок між вивченням екологічних проблем, фаховою і педагогічною підготовкою вчителя до діяльності у галузі екологічної освіти і виховання учнів або зовсім відсутній, або обмежується зв'язком фахових та екологічних знань, що призводить до недостатньої сформованості професійної компетенції майбутніх учителів, низького рівня їхньої екологічної культури. Розв'язанню цієї проблеми заважає і відсутність єдиної системи неперервної підготовки майбутніх учителів у ВНЗ до екологічної освіти і виховання учнів.

Беручи до уваги вище сказане, ми вважаємо, що екологічна підготовка студентів природничих факультетів повинна розглядатися як невід'ємна складова освітньої системи і сприяти розвитку їх екологічної, професійної та загальної культури загалом.

Кінцевим результатом екологічної освіти і виховання майбутнього вчителя у вищих педагогічних закладах є формування екологічної культури, складовими якої є такі компоненти особистості як інтелектуальний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний.

Зазначеним компонентам, в аспекті нашого дослідження, надано особливої уваги щодо реалізації на практиці таких важливих дидактичних і моральних категорій, як екологічні ціннісні орієнтації і взаємодія студентів природничих спеціальностей педагогічних ВНЗ з навколишнім середовищем, ефективно з наукової точки зору розуміння екологічних проблем, активність у їх розв'язанні, відповідальність за наслідки власної поведінки і діяльності в навколишньому середовищі та осмислення неповторності природи, тобто формування їх екологічної культури.

Метою статті є розгляд поняття «екологічна культура», а також обґрунтування ефективних шляхів формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін.

Культура за своєю сутністю є специфічною, історично зумовленою формою діяльності людини в довкіллі, наслідки якої є обов'язково значущими та цінними як для неї, так і для суспільства. Отже, на думку В.С. Крисаченка, це - діяльнісний підхід до культури, за якого осмислюється система вироблених людиною засобів та механізмів її утвердження у світі [4].

На підставі цього ми можемо зробити висновок: «культура» є одночасно засобом осягнення навколишнього світу і внутрішнього світу людини, вона також є регулятором взаємин особистості з навколишнім світом - природним і соціальним.

Отже, «культура» як філософська категорія, з одного боку, як суто людська форма самоорганізації та подальшого розвитку системи *природа-людина-суспільство* - з іншого та як засіб адаптації людини в цій системі може функціонувати завдяки наявності численних універсальних зв'язків і закономірностей, спрямовується на розширення меж, потенційних можливостей особистості [3].

З позиції філософського розгляду, єдність складових компонентів «культури» як універсальної категорії розкривається в:

- аспектах специфічної діяльності особистості в навколишньому середовищі;
- сферах, рівнях, засобах діяльності та наслідках цієї діяльності в навколишньому середовищі;

–ціннісному значенні природоперетворюючих результатів діяльності для людини та збереженні природи;

–способів задоволення людських потреб без забруднення навколишнього середовища [2].

Окреслені вище положення дозволяють зробити висновок, що носієм екологічної культури є людина з її відповідним місцем у спільноті, а разом з ним і в довкіллі, яке визначається її можливостями та потребами. «Без людини екологічна культура є лише опредмеченою чи семантично зафіксованою низкою предметів матеріальної чи духовної даності, але аж ніяк не регулюючою засадою людського буття» [4].

Важливими властивостями «екологічної культури» є її нормативно-обмежувальна спрямованість щодо дій особистості в процесах природокористування, виходячи з рекреаційних і тимчасових можливостей самовідновлення живих систем. Саме цими властивостями екологічна культура відрізняється від інших духовних форм освоєння природи. Предметом, який у процесі філософського розгляду відображає взаємозв'язки і взаємозалежності в системі «природа-людина – суспільство», і є екологічна культура [3].

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури та результати здійсненого дослідження дозволяють стверджувати, що поняття «екологічна культура» синтезує в собі найкращі досягнення людської цивілізації з проблем пошуку ефективних шляхів гармонізації стосунків суспільства та природи і розглядається нами як складова частина загальної культури особистості, а, отже, як складова її екологічної вихованості.

Екологічну культуру, на думку В.С.Крисаченка, потрібно розглядати у двох взаємопов'язаних площинах: по-перше, як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі «людина – довкілля»; по-друге, як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючий у своїх можливостях чинник регуляції стану біосфери [4, 9].

Далі автор дає концептуально схоже з попереднім трактування екологічної культури як цілепокладаючої діяльності людини (включаючи і наслідки такої діяльності), «спрямованої на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів» [4]. Отже, за такого підходу ми можемо зробити висновок, що екологічна культура включає чітке усвідомлення особистістю кола питань використання природи з метою її перетворення у власних інтересах і відповідно до визначених нею життєвих потреб, а також стану екосистем і глибокої переконаності у необхідності їх охорони.

В теоретичних дослідженнях існують різні погляди на мету екологічної освіти: вона розглядається як формування екологічної культури (І.Д.Зверев, Б.Т.Ліхачов, І.Н.Пономарьова, І.Т.Суравегіна); як виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища (А.Н.Захлебний, І.Т.Суравегіна); як формування екологічного світогляду (Д.Н.Кавтарадзе, А.А.Брудний, Н.Н.Моїсєєв, Г.А.Ягодін); як формування екологічної вихованості (С.Н.Глазачев); як формування норм екологічної поведінки на основі сформованих знань та переконань (С.В.Успенський, О.Л.Нечепоренко).

Однак загальноприйнятою можна вважати точку зору І.Д.Зверева та І.Т.Суравегіної, які визначили мету екологічної освіти як формування екологічної культури особистості, складовими якої є не тільки наявність знань і переконань, але й практичні дії особистості, спрямовані на збереження природи.

До складових загальної мети екологічної освіти і виховання особистості треба віднести формування екологічної культури на основі діяльнісного підходу. За такого підходу «екологічна культура суспільства» розглядається як сукупність його досягнень у матеріальному і духовному її розвитку, як органічна складова частина всієї культури суспільства, що має історичний характер і закріплюється в етичних нормах, звичаях та стійких стереотипах стосунків людини і довкілля [6]. Ураховуючи це, ми можемо зробити висновок, що формування «екологічної культури» здійснюється в процесі екологічної освіти і виховання всіх без винятку верств населення. Важливим аспектом цього процесу є

формування екологічної культури майбутніх учителів, які в процесі своєї професійної діяльності мають здійснювати екологічну освіту і виховання шкільної молоді.

Екологічна підготовка майбутнього вчителя – це складний процес, що включає формування наукової системи знань в галузі взаємодії природи і суспільства, розвиток екологічного мислення, формування екологічних переконань, засвоєння норм екологічно доцільної поведінки і як результат-формування екологічної культури, що визначає активне ставлення особистості до охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, збереження та відтворення природних ресурсів на регіональному рівні, просвітницька пропагандистська діяльність щодо передачі теоретичних і практичних екологічних знань.

Основним завданням системи підготовки майбутніх учителів у ВНЗ є забезпечення умов формування в кожній особистості базової екологічної культури, яка інтегрує всі сторони діяльності особистості, в тому числі й базову екологічну освіту.

Ґрунтуючись на аналізі наукової літератури, підготовку майбутніх учителів до екологічної освіти і виховання учнів ми розуміємо як процес, орієнтований на формування екологічно-культурної особистості вчителя, який володіє технологіями, прийомами планування й управління навчально-виховним процесом в галузі екологічної освіти, за рахунок інтеграції загальнонаукових, психолого-педагогічних, екологічних, фахово-екологічних і методичних знань, умінь і навичок.

Аналіз навчальних програм, процесу підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін у вищих навчальних закладах дозволив з'ясувати, що взаємозв'язок між вивченням екологічних проблем, фаховою і педагогічною підготовкою вчителя до діяльності у галузі екологічної освіти і виховання учнів або зовсім відсутній, або обмежується зв'язком фахових і екологічних знань, що призводить до низького рівня екологічної культури, недостатньої сформованості вмінь і навичок практичної екологічної діяльності майбутніх учителів.

В педагогічному процесі формування екологічної культури треба враховувати основні вимоги до професійної екологічної вихованості майбутніх учителів. Ефективність такої підготовки забезпечується за умов:

- педагогічно обґрунтованого відбору і оволодіння екологічним матеріалом в процесі вивчення суспільних, психолого-педагогічних і фахових дисциплін на основі критеріїв науковості, професійної значущості і методичної доцільності;

- методично доцільного добору організаційних форм і методів такого виду підготовки, які відповідають рівню готовності студентів і дозволяють вийти на більш високий рівень розуміння екологічних проблем, формування практичних умінь і навичок, які дають змогу застосовувати одержані теоретичні знання в практичних ситуаціях педагогічної діяльності;

- забезпечення найбільшої реалізації індивідуальних інтересів, можливостей і здібностей студентів;

- надання пріоритетності самостійній роботі студентів;

- забезпечення органічного взаємозв'язку гнучких технологій вивчення теоретичних курсів з практичною педагогічною діяльністю майбутніх учителів.

Майбутній учитель повинен усвідомлювати:

- єдність людини і природи в процесі їх сумісного розвитку;

- врівноваженість біологічних і соціальних аспектів в екології людини;

Дієвість повинна визначатися:

- активністю особи майбутнього вчителя в застосуванні екологічних знань у сфері своєї педагогічної діяльності;

- творчим пошуком ефективних засобів охорони навколишнього середовища і самого себе від екологічно несприятливих умов;

- попередженням негативних наслідків впливу довкілля на людину і її здоров'я;

- умінням передбачати наслідки поведінки.

Відповідальність повинна виявлятися за наступними аспектами:

– відповідальність за станом природного оточення, що визначає умови життя людини і на яке вона впливає в процесі життєдіяльності; відповідальності за своє здоров'я і здоров'я інших людей;

– почуття обов'язку в таких діях, вчинках щодо навколишнього середовища, які відповідають не тільки моральним принципам, але й правовим нормам.

Це і буде характеризувати той рівень екологічної вихованості, який необхідний сучасному вчителю для реалізації його професійних функцій і в тому числі здійснення екологічного виховання школярів.

Проведені дослідження дозволяють розробити і апробувати модель навчально-виховного процесу у вищих педагогічних закладах освіти, яка створює передумови для досягнення кінцевої мети еколого-педагогічної освіти - формування екологічної культури [5].

На інформаційно-пізнавальному або вербальному рівні в процесі апробації зазначеної моделі розв'язуються просвітницькі і загальноосвітні завдання в галузі екологічної освіти. При цьому пізнавальна діяльність заснована на сприйнятті екологічного матеріалу з письмових або усних джерел. В результаті відбувається швидка передача навчальної інформації. У студентів накопичуються екологічні знання, відбувається організація сприйняття і досягнення мотиваційних цілей.

Цей рівень дозволяє зробити перший крок у формуванні екологічної культури, оскільки придбані знання не завжди стимулюють еколого-орієнтовану діяльність. Для екологічного виховання студентів на цьому рівні важливо сформувати картину цілісного процесу формування екологічної культури особистості.

Операційно-діяльнісний рівень дозволяє сформувати екологічні уміння. До них належать візуальні спостереження, лабораторні виміри і аналізи, визначення ступеня забруднення компонентів навколишнього середовища, моделювання екологічної ситуації на комп'ютері, проведення екологічного і гігієнічного моніторингу. Для цього рівня характерне те, що об'єктивна інформація про екологічний стан здобувається самостійно, хоча і під керівництвом педагога. Реалізація цього рівня вимагає створення необхідної матеріальної бази навчально-виховного процесу. Цей рівень важливий, але все-таки є проміжним; уміння, узяті самі по собі, ще не забезпечують формування екологічної культури особистості.

Пропонується і третій рівень - особистісно-орієнтований, оскільки усвідомлення загальнолюдської і особистісної відповідальності є сутнісною характеристикою екологічної культури вчителя. У зміст екологічного виховання входить і осмислення проблем здоров'я, педагогічної рефлексії, самопізнання, моральності, психологічного захисту і стресостійкості з позиції визнання власної самоцінності і значущості для охорони навколишнього середовища.

Четвертим рівнем, на наш погляд, повинен бути емоційно-мотиваційний, в якому відбувається стабілізація сприятливих відносин з навколишнім середовищем та ставлення до власного здоров'я.

Екологічна освіта і виховання стає повноцінною і відповідає потребам суспільства лише в процесі включення учасників в практично-орієнтовану діяльність, яка вимагає не тільки спеціальної екологічної підготовки, але й громадянських якостей особистості.

В процесі реалізації п'ятого рівня складаються відносини зацікавленості в результатах вибраної діяльності. У моделі підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін, в аспекті формування їх екологічної культури, взаємозв'язані навчальна, наукова, самостійна, індивідуальна і дослідницька діяльності студентів, інтегровані виховні зусилля університету, сім'ї і навколишнього соціуму, поєднані інноваційні процеси і традиційні форми.

Висновки. Принцип інтегративності та комплексного характеру формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін передбачає тісний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних факторів, усіх явищ, їх цілісність, єдність форм суспільної свідомості.

Отже, маємо підстави для висновку, що проблема формування екологічної культури майбутніх учителів залишається надзвичайно актуальною в контексті становлення сучасної професійно - орієнтованої особистості. Водночас розв'язання її є досить складним і вимагає

грунтовного осмислення з позицій інтегративного застосування здобутків психологічної та педагогічної думки. Саме використання педагогічного потенціалу навчально-виховного процесу вищого педагогічного закладу освіти у розв'язанні проблеми формування екологічної культури майбутніх учителів, враховуючи потреби суспільства, спрямовані на збереження навколишнього середовища, дадуть змогу реалізувати свої знання, вміння в галузі екологічної освіти і виховання школярів.

Проблема формування екологічної культури майбутніх учителів ще далеко не вичерпана. Подальшого дослідження вимагають практичні аспекти її розв'язання, а саме вибір найбільш ефективних способів і шляхів формування означених компонентів екологічної культури, моніторингу та методів дослідження і корекції рівнів їх сформованості тощо.

Література:

1. Глазачев С.Н. Экологическая культура учителя: проблемы, противоречия, опыт //Экологическое образование в России: проблемы и практика: Сб. науч. ст. – М., 1995. – С.26-36.
2. Дробноход М.І. Філософія екологічної освіти: концептуальні основи // Педагогіка і психологія. - 1996. - №3 (12). - С.43 - 49.
3. Кисельов М. Філософія і екологія та світоглядні зрушення сучасності // Філософська та соціологічна думка. - 1996. - №1-2. - С.38-48.
4. Крисаченко В.С. Екологічна культура. - К.: Заповіт, 1996.- 374 с.
5. Левчук Н.В. Екологічна компетентність майбутнього вчителя. Національна освіта: традиції і інновації у контексті ідей Івана Огієнка: Зб. наук. праць /За ред. проф.. М.В. Левківського. – Київ-Житомир: ЖДПУ, 2002. - С.172 – 175.
6. Пустовіт Г.П. Екологічна культура особистості як феномен людського буття //Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім.Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. - 2003.- №4. - С.3-9.

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

М.В. Мартинюк

Відродження національної освіти і культури неможливе без виховання духовно багатой, національно свідомой, інтенсивно розвинутої особистості. Саме тому естетичне виховання є необхідною умовою громадянського становлення підростаючого покоління. Хвиля національно-культурного відродження і створення незалежної держави зумовили підвищений інтерес до історії української нації, її культури й побуту, народних традицій. Народне мистецтво – це творча, історична, художня система, що розвивається через спадкоємність традицій і колективність, яка визначається родовою сутністю. Суть родового містить духовно цінне для народу. Відомі три аспекти родової сутності: 1) природний, 2) національний, 3) досвід шкіл народної майстерності [3, с.37]. Перший аспект зумовлюється первісним зв'язком людини з природою. Другий – відображає національний життєвий досвід народу. Національний аспект підтримується стійкістю образів народного мистецтва, які набувають типізованого характеру. В цьому виявляється тісний зв'язок національного аспекту з етнічним. Третій аспект відображає колективну основу і водночас виявляє індивідуалізацію до загального. Народне мистецтво індивідуалізується у спільностях шкіл – національних, регіональних.

Посилення уваги до вивчення та збереження народних традицій пояснюється і тим, що останнім часом серед учнів загальноосвітніх шкіл простежується зниження інтересу до вивчення народних традицій, недостатнє розуміння ролі та місця культури рідного народу в контексті світової культури. Згідно з анкетуваннями та спостережень з'ясовано, що підлітки мають свідомий потяг до різних видів художньо-естетичної діяльності: малювання (50,7%), музичної діяльності (33,5%), танцювально-рухової діяльності (22,6%). Однак уже з